

Nominaties Publieksprijs

Big Brother Awards 2021

Inhoud

1. Demissionair
Staatssecretaris Van
Huffelen (Financiën -
Toeslagen en Douane)
2. Demissionair Minister De
Jonge (Volksgezondheid,
Wetenschap en Sport)
3. Demissionair Minister
Grapperhaus (Justitie en
Veiligheid)
4. Verantwoording

Nominaties

De prijs voor de grootste privacyschender van Nederland is een initiatief van Bits of Freedom. Samen met een deel van haar achterban selecteerde Bits of Freedom de drie grootste schandalen. Het publiek kan door te stemmen bepalen welke genomineerde de prijs mee naar huis neemt. Naast deze publieksprijs reikt Bits of Freedom ook de positieve Felipe Rodriguez Award uit aan een persoon die een buitengewone bijdrage heeft geleverd aan het beschermen van onze rechten en een expertprijs die door een vakjury wordt toegekend. De prijzen worden uitgereikt tijdens een persconferentie op 13 december 2021.

1. DEMISSIONNAIR STAATSSECRETARIS VAN HUFFELEN (FINANCIËN - TOESLAGEN EN DOUANE)

De demissionair staatssecretaris is genomineerd omdat de Belastingdienst discrimineerde op grond van afkomst. Daarmee schond de dienst de privacy van vele onschuldige gezinnen, wiens leven door het Toeslagenschandaal werd ontwricht.

Risicoscore

De Belastingdienst registreerde, bewaarde en gebruikte onrechtmatig de nationaliteit van aanvragers van kinderopvangtoeslag. De dienst gebruikte informatie met betrekking tot de nationaliteit van de aanvrager als een risicofactor. Mensen met een tweede nationaliteit kregen een hogere risicoscore. Iemands nationaliteit was daardoor mede-bepalend of de Belastingdienst de aanvrager als potentieel fraudeur bestempelde.

Discriminatie

Zoals Amnesty terecht stelde, had de ontwerper, ontwikkelaar of gebruiker van het systeem de aanname dat mensen van bepaalde nationaliteiten eerder geneigd zijn om fraude te plegen dan mensen van andere nationaliteiten. Daarnaast heeft de Belastingdienst geaanvaard dat het gedrag van sommigen wordt gegeneraliseerd tot dat van alle mensen die dezelfde etniciteit hebben. Het gebruik van nationaliteit als risicofactor leidde tot etnisch profileren. En omdat dit mensen met een lagere economische status vaker en harder trof, is dit intersectionele discriminatie.¹ Ook de Autoriteit Persoonsgegevens beoordeelde het gebruik van nationaliteit voor een indicator in het risicoclassificatiemodel als onrechtmatig.²

Leven ontwricht

Wanneer iemand als fraudeur werd aangemerkt, had dit extreme gevolgen. De toeslag van de vermeende oplichter werd stopgezet en alle ontvangen toeslagbedragen moesten worden terugbetaald, zonder recht op een betalingsregeling. Dat ging soms over honderduizenden euro's. Gedupeerde ouders bouwden daardoor torenhoge schulden op, waardoor hun (gezins)leven ontwricht werd.³ Ze konden de huur of zorg niet meer betalen en raakten hun baan kwijt. Meer dan duizend kinderen werden uit huis geplaatst.⁴ De levens van duizenden gezinnen zijn door het toeslagenschandaal verwoest.

Opdracht

De demissionair Staatssecretaris van Toeslagen moet de aanbevelingen van Amnesty International in haar rapport over het toeslagenschandaal overnemen. Ze moet onder andere, samen met de rest van het kabinet, een duidelijk, ondubbelzinnig en juridisch bindend verbod instellen op het gebruik van gegevens betreffende nationaliteit en etniciteit, of proxy's daarvan, in risicoprofilering voor wetshandavingsdoeleinden.

2. DEMISSIONAIR MINISTER DE JONGE (VOLKSGEZONDHEID, WETENSCHAP EN SPORT)

Demissionair Minister De Jonge is genomineerd voor de introductie van het Coronatoegangsbewijs: hij heeft onvoldoende onderbouwd dat dit technologische middel noodzakelijk is en daarmee een privacy inbreuk rechtvaardigt.

Coronatoegangsbewijs

De coronapandemie is aanleiding voor veel snel ingevoerde maatregelen. Eén van de maatregelen van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) is het Coronatoegangsbewijs. Wie naar de film of horeca wil, moet een QR-code en identiteitsbewijs tonen. De code moet aantonen dat je gevaccineerd, negatief getest of recent hersteld bent van het virus.⁵ Bij invoering van deze maatregel, op 25 september, werd het tonen van de QR-code verplicht in onder meer de horeca en theaters.⁶ Vanaf 6 november zijn daar locaties aan toegevoegd, zoals sportclubs, terrassen en congressen.⁷

Inbreuk

Op korte termijn is de schending van de grondrechten van burgers wellicht nog relatief beperkt, maar zeker niet gering. Wie wil deelnemen aan het publieke leven moet gevaccineerd, hersteld of getest zijn. De vrijheid om daar zelf een keuze over te maken wordt kleiner, omdat er toegang tot het publieke leven van afhangt. Bij de deur van het museum of de sportschool moet je middels een groen scherm iets over jouw lichamelijke toestand kenbaar maken. De vrije keuze of je deze informatie wil delen, wordt door deze maatregel minder vrij. De invoering van het Coronatoegangsbewijs is daarmee een inbreuk op je privacy.

Lange termijn

Het grootste gevaar schuilt echter in de lange termijn. De QR-code komt steeds dichterbij locaties die in onze eerste levensbehoeften voorzien. Op zulke plekken is het niet mogelijk om ervoor te kiezen geen QR-code te nemen. Waar het bewijs eerder alleen verplicht was in bijvoorbeeld een restaurant, is het nu ook een vereiste voor de sportschool. Daarnaast is het kabinet voornemens om de QR-code voor werknemers van bepaalde sectoren te verplichten. En daar gaat het écht schuren: een theaterbezoeker kan er voor kiezen om niet naar het theater te gaan, maar voor een theatermaker ligt dat anders: die is afhankelijk van toegang tot het theater voor haar of zijn broodwinning. Daarnaast wil de demissionair minister “het ook voor werkgevers in andere sectoren mogelijk maken om te

kieszen voor coronatoegangsbewijzen.” Net als “in winkels waar je heen gaat voor andere dingen dan je dagelijkse boodschappen.” En “dorpen en steden waar [...] de vaccinatiegraad laag is en het aantal besmettingen of ziekenhuisopnames hoog.”⁸

Daar komt bij dat het goed mogelijk is dat er in de toekomst ongevaccineerden uitgesloten zullen worden, via het zogenoemde 2G-beleid.⁹ Dit betekent dat alleen mensen die gevaccineerd of recentelijk hersteld zijn van COVID-19 toegang tot bepaalde plekken hebben en mensen die ongevaccineerd maar negatief getest zijn niet. Zulke maatregelen zijn weliswaar nog niet aangekondigd, “maar je kunt het nooit uitsluiten” aldus de minister-president.¹⁰ Een ongevaccineerd persoon met een negatieve testuitslag is op het moment van testen niet besmet,¹¹ terwijl mensen die gevaccineerd zijn besmet kunnen zijn, zonder dat ze dat weten, en het virus dus ook kunnen verspreiden.¹² En dan zijn er ook nog eens mensen die, bijvoorbeeld om medische redenen, niet gevaccineerd kunnen worden.¹³ Het uitsluiten van ongevaccineerde mensen, die wel een negatieve testuitslag hebben, is dan ook een maatregel waarvan de noodzakelijkheid tegenover het resultaat nog maar valt te bezien.

Ook staat het gebruik van de technologie voor andere ziektes ook al op het lijstje: “de Rijksoverheid zal [mogelijk] in de toekomst vaker dit type apps gaan ontwikkelen en inzetten in het kader van infectieziektenbestrijding.” In voorbereiding daarop heeft het kabinet al advies gevraagd aan de Gezondheidsraad.¹⁴ Wanneer in de toekomst vaker toegang tot plekken afhangt van een gezondheidspaspoort, wordt onze keuzevrijheid steeds beperkter.

Gebrek aan perspectief

De demissionair minister heeft onvoldoende gemotiveerd op welk moment, bij hoeveel besmettingen of IC-opnames de QR-code een noodzakelijke maatregel is. Ook geeft hij geen perspectief op opheffing van de maatregel en deze is bijvoorbeeld ook niet opgenomen op de Routekaart Coronamaatregelen,¹⁵ waarbij maatregelen aan een bepaald risiconiveau worden verbonden (op het routekaart-beleid valt sowieso het een en ander aan te merken.)¹⁶ ¹⁷Hoe tijdelijk en noodzakelijk deze maatregel is blijft daardoor onduidelijk.

Opdracht

De demissionair minister moet beter beargumenteren waarom hij de inbreuken op onze privacy die het coronatoegangsbewijs maakt gerechtvaardigd vindt. Die uitleg gaat verder dan alleen het beschrijven van de

(mogelijke) meerwaarde. Het ministerie moet dat afzetten tegen de meerwaarde en de voor- en nadelen van alternatieve maatregelen. De demissionair minister moet voor elke plek die hij toevoegt aan het lijstje van plekken waarvoor het coronatoegangsbewijs verplicht is, afzonderlijk motiveren waarom dit juist voor die plek noodzakelijk is. Het enkel stellen dat de QR-code nodig is voor terrassen omdat het winter wordt dus binnen en buiten meer in elkaar gaan overlopen,¹⁸ is bijvoorbeeld onvoldoende. Daarnaast moet de minister perspectief bieden op afschaffing van de maatregel, door te kwantificeren onder welke omstandigheden de maatregel niet langer noodzakelijk is.

3. DEMISSIONAIR MINISTER GRAPPERHAUS (JUSTITIE EN VEILIGHEID)

Demissionair Minister Grapperhaus is genomineerd voor het stiekem optuigen van een derde geheime dienst in Nederland, de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV).

Geheime dienst

Dit jaar ging, dankzij scherpe journalistiek, een beerput rondom de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) open. Deze overheidsinstantie bleek jarenlang in strijd met de wet en in het geheim gevoelige gegevens over burgers te verzamelen en te verspreiden.¹⁹ De medewerkers van de dienst gebruikten nepaccounts op sociale media voor het volgen van honderden politici, religieuze voormannen en activisten. De gemaakte analyses werden vervolgens regelmatig gedeeld met andere overheidsdiensten zoals gemeenten, politie, de AIVD en buitenlandse veiligheidsdiensten.²⁰ Deze analyse bevatten details over het leven van personen die de NCTV in de gaten hield, soms voorzien van foto's.

Daarnaast bleek de NCTV eerder gemeenten te hebben aangespoord private bedrijven in te zetten voor onderzoek in gebedshuizen.²¹ Dat gebeurde als "onderdeel van de lokale aanpak jihadisme". De NCTV wist van de risico's van het gebruik van "observerende participatie" als onderzoeksmethode.²² Toch wees zij gemeenten niet op "de mogelijke risico's die lagen in de rechtmatigheid van de verwerking van persoonsgegevens, noch over de kanttekeningen over de gebruikte methodieken".²³

Wetsovertreding als beleidsoptie

Het in strijd met de wet handelen was ook geen kwestie van "foutje, bedankt!". Uit een op verzoek van journalisten openbaar gemaakt document blijkt dat de NCTV zich hiervan bewust was. Eén van de opties die de NCTV voor haar schandalige handelen ziet is "doorgaan en risico's accepteren".²⁴ Het staat er écht! Uit de nota's blijkt ook dat de NCTV heel bewust is van die risico's: een onderzoek door de Autoriteit Persoonsgegevens en een boete voor het niet naleven van de privacyregels, rechtszaken tegen de NCTV door burgers en organisaties, politieke afbreuk en daling van vertrouwen in de NCTV. Dat is de cultuur bij de NCTV, want de nota is opgesteld door de ambtelijke top van de coördinator zelf.

Legaliseren van illegaal handelen

Naar aanleiding van de ophef besloot de demissionair minister "bepaalde specifieke werkzaamheden op te schorten". In de tussentijd wil hij inzetten op "het verstevigen van de grondslag met het oog op de toekomst".²⁵ Daarmee doelt hij het op het wetsvoorstel om datgene dat de NCTV tot nu toe in strijd met de wet deed, te legaliseren. Een conceptwetsvoorstel daartoe werd eerder dit jaar "ter consultatie aangeboden."²⁶ Organisaties die opkomen voor een algemeen belang, zoals Bits of Freedom, werden daarbij voor het blok gezet door een ultra-korte reactietermijn.²⁷ Inmiddels heeft ook de Autoriteit Persoonsgegevens advies over het wetsvoorstel uitgebracht. Zij vindt dat de bevoegdheden in het voorstel "heel vaag begrenst" zijn en "goede waarborgen ontbreken." Het voorstel zou grondig moeten worden aangepast, of gewoon niet ingediend worden.²⁸ Inmiddels is er een nieuw wetsvoorstel dat niet veel veranderd is ten opzichte van het conceptwetsvoorstel.²⁹

Opdracht

Onze opdracht aan de demissionair minister is om het wetsvoorstel wettelijke grondslag voor verwerking persoonsgegevens NCTV in te trekken. De NCTV hoort een coördinerende taak te hebben en moet geen derde inlichtingendienst worden. Dit wetsvoorstel probeert bevoegdheden te regelen voor een taak die niet voor de NCTV is weggelegd. Enkel bevoegdheden die noodzakelijk zijn voor de coördinerende rol van de NCTV zouden in de wet moeten worden opgenomen. Het huidige wetsvoorstel legaliseert een illegale praktijk van "een gewone afdeling van een ministerie", terwijl dat niet is wat we van de NCTV mogen verwachten.

4. VERANTWOORDING

De drie genomineerden komen uit een lijst van vele tientallen schendingen van onze privacy in het afgelopen jaar. Die lijst is gebaseerd op signalen die Bits of Freedom de afgelopen maanden uit haar achterban heeft ontvangen en een specifieke uitvraag aan onze honderden vrijwilligers. Op de lijst staan uiteenlopende schendingen, van overheidsinstanties die op basis van kunstmatige intelligentie burgers profileren, universiteiten die thuis over de schouders van studenten meekijken en “normale” datalekken.

De selectie gebeurde aan de hand van een aantal criteria. De meest doorslaggevende criteria gingen over de mate waarin de schending een inbreuk maakt op de privacy van mensen, het aantal mensen dat door de schending geraakt werd, de mate waarin de schending voortduurt en de houding van de schender, de mate waarin de schending met feitelijke informatie onderbouwd kon worden en de mate waarin onze achterban zich zorgen maakt over de schending.

In de aanloop naar de uitreiking van de prijzen van de Big Brother Awards op 13 december kan het publiek stemmen op de drie geselecteerde genomineerden.

Noten

-
1. <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/10/EUR3546862021DUTCH.pdf>
 2. https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/onderzoek_belastingdienst_kinderopvang_toeslag.pdf
 3. https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/20201217_eindverslag_parlementaire_ondervragings_commissie_kinderopvangtoeslag.pdf
 4. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/42/uit huisplaatsingen-onder-gedupeerden-toeslagenaffaire>
 5. <https://coronacheck.nl/nl/scanner/zo-werkt-scannen>
 6. <https://nos.nl/artikel/2397568-25-september-einde-aan-1-5-meterregel-wel-coronapas-in-horeca-en-theater>
 7. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/vraag-en-antwoord/persconferentie-2-november-2021-in-eenvoudige-taal>
 8. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/mediateksten/2021/11/02/letterlijke-tekst-persconferentie-minister-president-rutte-en-minister-de-jonge-2-november-2021>
 9. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/mediateksten/2021/11/02/letterlijke-tekst-persconferentie-minister-president-rutte-en-minister-de-jonge-2-november-2021>
 10. <https://nos.nl/artikel/2404145-coronamaatregelen-steds-meer-een-worsteling-voor-kabinet>
 11. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/testen/van-afpraak-tot-uitslag-coronatest/uitslag-coronatest>
 12. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-vaccinatie/vraag-en-antwoord/waarom-moet-ik-mij-na-vaccinatie-aan-de-basisregels-tegen-corona-houden>
 13. <https://nos.nl/artikel/2405240-alleen-toegang-na-coronaprik-of-genezing-erg-aannemelijk-dat-2g-helpt>
 14. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z18229&did=2021D39216
 15. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/04/13/routekaart-coronamaatregelen>
 16. <https://signaalwaarde.nl/routekaarten/>
 17. <https://www.bnr.nl/nieuws/binnenland/10454992/irritatie-over-ontbreken-criteria-voor-afschaffing-qr-codes>
 18. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/mediateksten/2021/11/02/letterlijke-tekst-persconferentie-minister-president-rutte-en-minister-de-jonge-2-november-2021>
 19. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/04/09/nctv-volgt-heimelijk-burgers-op-sociale-media-a4039223>
 20. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/09/16/nctv-opereerde-volgens-eigen-juristen-in-strijd-met-de-wet-wist-ook-minister-a4058599>
 21. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/10/15/undercover-naar-de-moskee-hoe-gemeenten-al-jaren-een-bedrijf-inhuren-om-heimelijk-islamitische-organisaties-te-onderzoeken-a4061964>
 22. <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2021/10/26/nota-risicos-externe-expertise-en-aanpak-irt-versterkingsgelden/TK+Bijlage+nota+Risicos+externe+expertise+en+aanpak+irt+versterkingsgelden+Versie+TK.pdf>
 23. <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2021/10/26/verzoek-om-reactie-kabinet-op-de-berichten-van-de-nrc-over-onderzoeken-gefinancierd-door-nctv/TK+Verzoek+om+reactie+kabinet+op+de+berichten+van+de+NRC+over+onderzoeken+gefinancierd+door+NCTV.pdf>
 24. <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/wob-verzoeken/2021/09/15/besluit-op-wob-verzoek-inzake-grondslagen-nctv/Bijlage+3+Documenten.pdf>
 25. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/11/02/antwoorden-kamervragen-over-het-onrechtmatig-handelen-van-de-nctv-en-de-uitspraken-van-de-minister>
 26. <https://www.internetconsultatie.nl/terrorismebestrijding>
 27. <https://www.bitsoffreedom.nl/2021/06/28/minister-schoffeert-de-zo-gelauwerde-tegenmacht/>
 28. <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/nl/nieuws/nctv-wetsvoorstel-lijkt-vrijbrief-en-maakt-control-moeilijk>
 29. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/11/09/wetsvoorstel-wettelijke-grondslag-voor-verwerking-persoonsgegevens-nctv-naar-tweede-kamer>

Bits of Freedom komt op voor jouw vrijheid en privacy op internet.

Deze grondrechten zijn onmisbaar voor je ontwikkeling, voor technologische innovatie en voor de rechtsstaat. Maar die vrijheid is niet vanzelfsprekend. Je gegevens worden opgeslagen en geanalyseerd. Je internetverkeer wordt afgeknepen en geblokkeerd.

Bits of Freedom zorgt ervoor dat jouw internet jouw zaak blijft.

Bits of Freedom
www.bitsoffreedom.nl
@bitsoffreedom
Prinseneiland 97HS
1013 LN Amsterdam

Contactpersoon:
Rejo Zenger
+31 6 3964 2738
rejo@bitsoffreedom.nl

1FBF 7B37 6537 68B1 2532
A4CB 0994 0946 21DB EFD4
(bitsoffreedom.nl/openpgp)

BITS OF FREEDOM

Voor jouw internetvrijheid